

І. Б. Паславська,

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця

ПРАГМАТИЧНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена розвідці впливу прагматичних факторів на прийняття перекладацьких рішень. Переклад вважається об'єктивним процесом, але його реалізація відбувається під впливом цілого ряду як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, знання яких суттєво полегшує перекладачеві вибір мовних засобів для забезпечення можливості адекватного сприйняття й розуміння інформації. Прагматичний фактор обумовлює не (с)тільки засіб реалізації перекладацького процесу, але й об'єм інформації, яка закладена у вторинний текст (у текст перекладу). Реакція на перекладений текст адресата залежить від досягнення комунікативного ефекту, яке вважається головним завданням перекладача. Відсутність комунікативного ефекту призводить до комунікативної невдачі.

Ключові слова: прагматика, прагматична компетенція, лінгвістична прагматика, прагматичний потенціал мовних одиниць, комунікативний ефект, еквівалентність перекладу.

PRAGMATIC FACTORS IN CONTEMPORARY TRANSLATION ACTIVITY

The article deals with the research of pragmatic factors that have an impact on the decision-making process in translation. Translation is considered to be an objective practice, but its implementation is influenced by a number of objective and subjective factors. The knowledge of these significantly facilitates the interpreter's choice of language tools for performing an adequate perception and understanding of information. Pragmatic factors describe not only realization of the translation process, but also the amount of information that is embedded in the secondary text (in the text of translation). The response to the translated text of the addressee depends on the achievement of a communicative effect, which is considered the main task of the translator/ translation. Lack of communication effect is the reason for communication failure.

Key words: pragmatics, pragmatic competence, linguistic pragmatics, pragmatic potential linguistic units, communicative effect, equivalence of translation.

ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СОВРЕМЕННОЙ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена исследованию влияния прагматических факторов на принятие переводческих решений. Перевод считается объективным процессом, но его реализация происходит под влиянием целого ряда как объективных, так и субъективных факторов, знание которых существенно облегчает переводчику выбор языковых средств для обеспечения возможности адекватного восприятия и понимания информации. Прагматический фактор обуславливается не (с) только средствами реализации переводческого процесса, но и объемом информации, которая заложена во вторичном тексте (перевод). Реакция на переведенный текст адресата зависит от достижения коммуникативного эффекта, которое считается главной задачей переводчика. Отсутствие коммуникативного эффекта приводит к коммуникативной неудаче.

Ключевые слова: прагматика, прагматическая компетенция, лингвистическая прагматика, прагматический потенциал языковых единиц, коммуникативный эффект, эквивалентность перевода.

Антропоцентрична парадигма, що панує у сучасному мовознавстві, зумовлює інтерес до людини-мовця, до мовної та мовленнєвої особистості, яка живе, розвивається і змінюється в епоху глобалізації. Саме тому у лінгвістичних дослідженнях спостерігається значний інтерес присвячений проблемам перекладу. Наприклад, А. Нойберт вважає, що саме прагматика, а не граматики чи семантика, висвітлює домінуючі проблеми перекладу і пропонує чотири рівня прагматичних взаємовідносин у перекладі [7]. Проблемою прагматичних чинників у перекладі займалися також як вітчизняні, так і зарубіжні вчені [1, 2, 3, 4, 6, 7, 8 та інші].

Питання про прагматику знакових систем, включаючи систему мови, вперше було порушено американським філософом Ч.С.Пірсом. Згідно його теорії пізнання, процес пізнання відбувається через продукування та інтерпретацію знаків (насамперед, мовних), а звідси впливає прагматизм пізнання [9]. Сам термін «прагматика» був введений в науковий обіг іншим американським філософом Ч.У. Морісом, який розглядав прагматику як один із розділів семіотики, що вивчає взаємини між знаками та їх інтерпретаторами. Відома теорія знаку Ч. Моріса розглядала останній як комплексне утворення, що складається з трьох частин: семантики, яка визначає відношення знаків до об'єктів; синтаксису, що зумовлює взаємозв'язки між знаками; і прагматики як розділу семіотики, що актуалізує відносини між знаками і тими, хто їх вживає. У лінгвістиці прагматику (від грец. *πραγματικός* – 'дія', 'справа', 'користь') традиційно визначають як науку, що вивчає відносини між засобами мови і мовними особистостями [6]. Огже, прагматика намагається зрозуміти співвідношення між знаками та їх інтерпретаціями, в той час як семантика фокусується на самих об'єктах та ідеях, на які посилається слово, а синтаксис вивчає відносини між двома знаками. Якщо говорити загалом, то прагматика – це вчення про природне розуміння мови, а конкретно, це вчення про те, як контекст впливає на інтерпретацію мовної одиниці.

Іншими словами, прагматику можна визначити як науку, що досліджує мову у дії, тобто мову як засіб, який використовується людиною у її мовної та мовленнєвої діяльності. Мова являє собою найважливіший засіб людської комунікації (спілкування). Проте за виключенням так званої фактичної комунікації, тобто спілкування заради спілкування, вона використовується для вирішення низки комунікативних завдань, наприклад, повідомити про важливу подію, спонукати адресата до певних дій або до їх припинення, висловити свої почуття або дати оцінку чийсь вчинкам. Саме тому цілком виправданим є вивчення мови як інструмента дії, а мовних явищ – у парадигмі постулатів лінгвістичної прагматики.

Лінгвістична прагматика як один із підвидів лінгвістики розвинулася у другій половині сімдесятих років двадцятого сторіччя. Метою лінгвопрагматики є розвідка процесу продукування комунікативного або мовленнєвого акту в конкретній мовленнєвій ситуації, звичай у розмові. У ракурсі лінгвістичної прагматики виділяються дві інтенції (значення) у кожному висловлюванні чи комунікативному акті вербального спілкування. Перша – це інтенція інформативна, тобто значення мовної одиниці (речення), а друга – це інтенція комунікативна, тобто значення, якого надає висловлюванню мовець. Лінгвістична прагматика вивчає вживання мови з урахуванням вікових, суспільно-статусних та професійних особливостей комунікантів, а також конкретних умов та цілей мовного акту. Здатність зрозуміти та продукувати комунікативний акт зазвичай називається прагматичною компетенцією. Це поняття принципово відрізняється від поняття компетенції, розробленого Н. Хомським [11]. Думається, що для завдань перекладацької діяльності більш доцільним є поняття комунікативної компетенції, запропоноване Д. Хаймсом. Під комунікативною компетенцією розуміється здатність мовця вибирати з доступної йому сукупності граматично правильних форм ті, які належним чином відображають норми поведінки в реальних актах взаємодії [13, с. 277]. Прагматична компетенція включає у себе знання людини про так звану соціальну

відстань, соціальний статус між мовцями, які беруть участь у розмові, культурні знання, такі як, наприклад, ввічливість, а також лінгвістичні знання, експліцитні та імпліцитні.

Відомий дослідник прагматичних аспектів перекладу А.Д. Швейцер визначає три взаємозалежні елементи: 1) комунікативну інтенцію (мета комунікації), 2) функціональні параметри тексту і 3) комунікативний ефект. Ці елементи відповідають трьом компонентам комунікативного акту – відправнику, тексту і одержувачу. Співвідношення між елементами цієї тріади формулюються наступним чином: «Перекладач на підставі функціональних домінант вихідного тексту виявляє комунікативну інтенцію, що лежить в його основі, і намагається отримати комунікативний ефект, який відповідає цієї інтенції» [12, с. 147].

У сучасному перекладознавстві фокус дослідження спрямований на вивчення та аналіз саме прагматичних факторів, які найбільш впливають на перекладацьку діяльність. У цьому розумінні мова як система знаків, яка виступає посередником між комунікантами, відходить на другий план; мовознавці вивчають характеристики прагматичного потенціалу мовних одиниць початкового тексту та особливості їх передачі у процесі перекладу. Йдеться перш за все про те, що одна й та сама інформація може бути виражена по-різному різними авторами, так як вибір передачі є суб'єктивним і базується на особливостях світогляду, смаку та пріоритетах адресанта. Це означає, що адресант і адресат первинного тексту (тексту-оригіналу) зв'язуються через посередника-перекладача, який обробляє інформацію з урахуванням кількісних та якісних характеристик фонових знань як відправника (адресанта), так і отримувача (адресата) для забезпечення можливості адекватного розуміння інформації, тобто, для досягнення комунікативного ефекту. Як мовна особистість на першому етапі перекладацької діяльності перекладач виступає в ролі адресата оригіналу. Він намагається адекватно зрозуміти зміст інформації, що неможливо без володіння однаковими з «носієм» мови фоновими знаннями. Перекладач (адресат) сприймає та аналізує оригінал повідомлення, визначає прагматичні чинники: суть його виникнення, інтенцію та домінантну функцію [10, с. 143]. Наступним етапом є створення перекладачем-адресантом нового тексту для вторинного адресату. При цьому вторинний адресат має стати отримувачем однакового чи подібного комунікативного ефекту, який надає первинному адресату (перекладачеві) оригінальне повідомлення. Отже, завданням перекладача стає 1) виділити в тексті-оригіналі властивості, які уможливають створення певного комунікативного ефекту, 2) зберегти ці особливості у тексті перекладу таким чином, щоб він також викликав аналогічний комунікативний ефект [10, с. 154]. Здатність тексту створювати комунікативний ефект означає викликати у адресата прагматичне відношення до текстового змісту. Здійснення прагматичного впливу на отримувача інформації називається прагматичним потенціалом. За словами В.Н. Комісарова, перекладачеві, подібно драматичному акторові, необхідна здібність свого роду перевілення, уміння ставати на точку зору автора тексту, сприймати та відтворювати особливості його стилю [3, с. 184]. Успішне виконання функцій перекладача вимагає також всебічного знайомства з історією, культурою, літературою, традиціями, сучасним життям та іншими реаліями народу, який розмовляє іноземною мовою. Будуючи повідомлення, адресант (відправник, комунікант, автор) завжди стоїть перед вибором, яка інформація повинна бути прямо виражена в тексті, а яка має бути імплікована, оскільки вона може бути відомою адресату (отримувачу, реципієнту). У процесі перекладу відбувається прагматична адаптація первинного тексту, тобто вносяться поправки на соціально-культурні, етнічні, національні, психологічні та інші розбіжності між комунікантами, адже перекладацька діяльність означає зіставлення різних культур. Прагматичні чинники вважаються ключовими через те, що саме вони визначають не тільки засіб реалізації процесу перекладу, а й об'єм інформації, який реалізується у вторинному тексті.

Розглядаючи вплив прагматичних факторів на прийняття перекладацьких рішень, доцільно дослідити поняття перекладацької еквівалентності. У теорії перекладу еквівалентність визначається як збереження відносної рівності (балансу) змістовної, змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Еквівалентність оригіналу і перекладу передбачає, насамперед, спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але і на почуття реципієнта; інформації, яка не лише експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту. Еквівалентність перекладу залежить також від ситуації походження тексту оригіналу і його відтворення в мові перекладу [1].

Кожній мові притаманна певна мовна своєрідність тексту, зміст якого зорієнтований на відповідний мовний колектив, котрий володіє притаманними лише йому фоновими знаннями та культурно-історичними особливостями. Саме останні не дозволяють відтворити зміст оригіналу цілком [8]. З огляду на те, що не існує двох ідентичних мов, ні за значеннями, які виражають ті, чи інші символи, ні за правилами розташування цих символів у реченні, мовні одиниці чи явища не можуть чітко відповідати одне одному, що означає неможливість повністю адекватного перекладу. Загальне враження перекладу може виявитися дуже близьким до оригіналу, однак ідентичності у деталях бути не може [5, с. 4]. Отже, під час перекладу необхідно шукати найбільш близькі еквіваленти.

Термін «еквівалентність» трактується як відносна спорідненість перекладу та оригіналу за відсутністю їх тотожності [5, с. 79]. В.Н. Комісаров відокремлює теоретично можливу еквівалентність, що визначається шляхом співвідношення структур і правил функціонування двох мов, та оптимальну, суть якої полягає у відносній близькості перекладу та оригіналу, що досягається шляхом перекладу. В обох випадках еквівалентність не є фіксованою величиною: ступень близькості перекладу і оригіналу може бути різним. Проблема перекладацької еквівалентності полягає у спробі знайти в змісті оригіналу певну інваріативну частину, збереження якої є необхідним і достатнім для досягнення еквівалентності перекладу. Іншими словами, якщо переклад може виконати одну й ту ж саму функцію або описує ту ж саму реальність, то він є еквівалентним [5, с. 74]. У процесі перекладу встановлюються відносини еквівалентності між відповідними рівнями оригіналу та перекладу. Одиниці оригіналу і перекладу можуть бути еквівалентні один одному на всіх існуючих рівнях або тільки на деяких з них. Кінцева мета перекладу полягає у встановленні максимального ступеня еквівалентності на кожному рівні.

Узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити висновок про важливість прагматичних чинників для процесу перекладу, який, в свою чергу, охоплює уміння перекладача виділити та зрозуміти домінантну функцію повідомлення, певним чином обробити інформацію з урахуванням кількісних та якісних характеристик фонових знань як автора (адресанта), так і реципієнта (адресата), модифікувати її для забезпечення адекватного розуміння інформації, для досягнення комунікативного ефекту. Перспективним для подальшого дослідження вважається проблема прагматичної адекватності тексту при перекладі в умовах міжкультурної комунікації.

Література:

1. Балахтар В. В. Адекватність та еквівалентність перекладу / В. В. Балахтар, К. С. Балахтар // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 12.01.2012. < <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>>.

2. Золян С. Т. Лингвистические аспекты теории перевода (хрестоматия) / С. Т. Золян, К. Ш. Абрамян. – Ереван : Лингва, 2007. – 307 с.
3. Комиссаров В. Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе) / В. Н. Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1973. – 216 с.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2001. – 424 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 250 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: Сб. статей. – М. : Международные отношения, 1978.
8. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : 16.01.2012 : < http://teneta.ru/rus/prevd/parshin-and_theoria-praktika-perevoda/htm >.
9. Пирс Ч. С. Логика как семиотика: теория знаков // Метафизические исследования. Вып. 11. Язык. – СПб, 1999. – С. 199–217.
10. Сдобников В. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 448 с.
11. Хомский Ноам. Картезианская лингвистика. Глава из истории рационалистической мысли: Пер. с англ. / Предисл. Б. П. Нарумова. – М. : КомКнига, 2005. – 232 с. (История лингвофилософской мысли.)
12. Швейцер А. Д. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты) / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
13. Hymes D. H. On Communicative Competence // Sociolinguistics. Selected Readings. J.B. Pride and J. Holmes (eds) / D. H. Hymes – Harmondsworth: Penguin, 1972.

УДК 811. 161. 2

Л. І. Пац,

Національний фармацевтичний університет, м. Харків

ТРАДИЦІЙНІ Й НОВІ ПАРАМЕТРИ МОВЛЕННЕВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ ‘ЧОЛОВІК’ І ‘ЖІНКА’

У статті досліджено особливості мовленнєвої реалізації концептів ‘чоловік’ і ‘жінка’ в традиційному вимірі та з огляду змін, що зумовлені соціально-політичними, економічними і культурно-історичними умовами життя сучасного суспільства. Окреслено співмірність складників обраних для аналізу концептів та зміну параметрів існування осіб жіночої й чоловічої статі як представників культурно-історичного соціуму. За результатами дослідження зроблено висновок, що гендерно-ментальні стереотипи на сьогодні зазнали суттєвих змін, а відтак це позначилось на особливостях мовленнєвої реалізації усіх складників аналізованої опозиції.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, прислів'я, приказки, тендерна опозиція, семантичні складники, гендер, гендерні стереотипи.

TRADITIONAL AND NEY CHARACTERISTICS OF CONCEPT ‘MAN’ AND ‘WOMEN’ VERBAL REALIZATION

The peculiarities of verbal realization of concepts ‘man’ and ‘woman’ are analyzed in a traditional way and considering changes caused by social, political, economic, cultural and historical conditions of modern society. The components chosen for the concepts analysis and characteristics change of the male and female as the representatives of cultural and historical community are analyzed. The work deals with natural-physical, physiological, psychological, intellectual, and social-status characteristics of men and women, the evolution of which can be traced comparing set phrases with texts of modern Ukrainian artistic prose. The study results in conclusion that nowadays gender and mental stereotypes have undergone significant changes, and consequently it affected the peculiarities of speech implementation of all components of the analyzed opposition. Sayings and proverbs reveal common ideas about men and women according to traditional Ukrainian mentality; and the works of fiction portray our contemporaries in compliance with their changes under the pressure of socio-political and economic circumstances.

Keywords: concept, linguistic world image, proverbs and sayings, gender opposition, semantic components, gender, gender stereotypes.

ТРАДИЦИОННЫЕ И НОВЫЕ ПАРАМЕТРЫ РЕЧЕВОЙ РЕЛИЗАЦИИ КОНЦЕТОВ ‘МУЖЧИНА’ И ‘ЖЕНЩИНА’

В статье исследовано особенности речевой реализации концептов ‘мужчина’ и ‘женщина’ в традиционном измерении в соответствии с изменениями, обусловленными социально-политическими, экономическими и культурно-историческими условиями жизни современного общества. Определено соразмерность составляющих анализированных концептов и изменение параметров существования лиц женского и мужского пола как представителей культурно-исторического социума. По результатам исследования сделан вывод о том, что гендерно-ментальные стереотипы на сегодня существенно изменились, что соответственно повлияло на особенности языковой реализации всех составляющих анализированной оппозиции.

Ключевые слова: концепт, языковая картина мира, пословица, поговорка, гендерная оппозиция, семантические составляющие, гендер, гендерные стереотипы.

Становлення і розвиток лінгвоконцептології спричинили нагальну потребу концептуального аналізу як одного із прийомів реконструкції мовної картини світу. Проблема для когнітивної лінгвістики не нова і неодноразово поставала в працях зарубіжних та вітчизняних мовознавців, таких, як Дж. Лакофф, М. Джонсон, А. Вежбицька, В. Карасик, О. Кубрякова, В. Маслова, Ю. Степанов, Н. Арутюнова, М. Алефіренко та ін. Актуальність нашого дослідження полягає не лише у відсутності викінченого опису гендерної опозиції складників, що формують концепти ‘чоловік’ і ‘жінка’, а й у потребі з’ясування тих змін, що сталися в розумінні й репрезентації гендерних стереотипів. Задля розв’язання окресленого кола проблем ми звернулись до українських прислів’їв та приказок, де представлено традиційні світоглядні уявлення українців щодо статусних, рольових, природно-фізичних особливостей представників різної статі, а також до творів українських прозаїків, де втілено сучасне бачення чоловіка й жінки в усіх їхніх іпостасях, що трансформувались відповідно до соціально-політичних, економічних, культурно-історичних умов сьогодення. Саме це уможливило досягнення мети нашого дослідження – окреслити співмірність складових обраних для аналізу концептів та зміну параметрів існування осіб жіночої й чоловічої статі як представників культурно-історичного соціуму.

У з’ясуванні парадигми компонентів, що формують концепти ‘чоловік’ і ‘жінка’, та особливостей їх мовленнєвої реалізації ми спираємось на розуміння концепту як інформаційно-когнітивної структури свідомості, певним чином орга-